

Академик Миомир Дашић

ПОСТОЈИ ЛИ ДРЖАВНИ И ПРАВНИ КОНТИНУИТЕТ ДРЖАВНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ СРБИЈА И ЦРНА ГОРА СА СРЈ?

Дошао сам на овај научни скуп из поштовања према организаторима - Црногорској академији наука и умјетности и Правном факултету у Подгорици - с увјерењем да ће он бити масовнији и научно разноврснији с обзиром на број позваних, као и да ћу имати прилике да чујем више аргументације и идеја о питањима која се отварају насловљеном темом. Та моја очекивања, међутим, нијесу се испунила и у томе сам потпуно сагласан са утиском проф. др Благоте Митрића. Од преко 40 позваних одазвало се свега девет - пет правника, по један социолог, историчар, економиста и књижевни историчар. Не говори ли то о „заморености“ људи правне струке и других друштвених наука, поготово оних који се свакодневно баве политички актуелним питањима? Можда је на слаб одзив утицала и чињеница да научна мишљења, изузев неких појединачних која преферира актуелна власт, остају без одјека и утицаја на коначна рјешења - на политичке и правне одлуке црногорских државних органа. Није ли у питању и то што се посљедњих пет-шест година ЦА-НУ, постепено, дистанцирала од „врхуних“ политичких тема, односно што их није уносила у програме свог научног дјеловања, изражавајући бојазан да се на оваквим научним скуповима, на којима се разматрају актуелна политичка и правна питања, не може достићи потребан научни ниво?

Не бих, наравно, желио да присутни ове уводне ријечи схвате као моје незадовољство оним што се овдје говорило, нити ми је ни у примисли да постављањем ових питања повриједим учеснике скупа. Напротив, мислим да је у излагањима изречено више интересантних идеја и

оцјена о правно-политичком стању у нас, у Црној Гори, што је за респектовање.

Иако сам на скуп дошао првенствено да слушам расправу, нијесам могао одољети, изазван оним што се чуло, а да не поставим неколико питања без обавезе да ми се на њих одговори. Мислим да ми то, поштовани учесници, нећете замјерити, утолико прије што не припадам правној струци, чак, и не истражујем новију историју, историју у којој живимо и у којој смо судионици и свједоци, али се интересујем за правне и политичке проблеме који су од веома виталног значаја не само за црногорску државу и њено друштво него и за шири балкански, европски па и свјетски простор.

Прво од питања која су за мене, као историчара по вокацији, од значаја за процјењивање досадашњег историјског хода, гласи: Да ли државна заједница Србија и Црна Гора, договорно и, рекао бих, на брзину, импровизовано створена, представља потпуни дисконтинуитет у односу на претходну државу СРЈ и све претходне Југославије? Ово питање постављам због тога што се и у уводном излагању и у дискусији експлицитно говорило да државна заједница Србија и Црна Гора представља у свему дисконтинуитет у односу на СРЈ, односно негирано је постојање било каквог правног континуитета са њом. А када се правни континуитет негира, по мени, доводи се у питање и то: да ли ова државна заједница има било какав ослонац на претходну заједничку државу - СРЈ. Како сам разумио, посљедњи члан Уставне повеље (47) прописује усклађивање постојећих устава Србије и Црне Горе, а тиме се јасно наглашава да се, ипак, ради о извјесном континуитету, прије свега историјском, а и правном, са претходном државом. То што Уставна повеља обавезује државе чланице да одређене ствари треба модификовати, довести у везу са новим уставним актом, по мом увјерењу, не оставља мјеста дилеми о континуитету - државном и историјском. Сам уставни акт - Повеља, види се, сачињен је компромисно са Уставом претходне федерације. Мислим да ово не би могао да избјегне да констатује ниједан будући историчар када буде истраживао, анализирао и оцјењивао настанак државне заједнице Србија и Црна Гора. Уосталом, како објаснити да се признаје континуитет државне заједнице Србија и Црна Гора на међународном плану, будући да она наслеђује сва права и обавезе СРЈ, чланство у Уједињеним нацијама и свим другим међународним организацијама, а не и на унутрашњем плану?!

Друго питање: Да ли је обавезно доношење новог устава Црне Горе, или ће постојећи устав доживјети само неке амандманске измјене? У расправи, коју смо овдје чули, о том питању изречена су различита

тумачења. Ако сам добро разумио, пледирано је, нарочито у уводном излагању, на неизоставно доношење новог устава у циљу стварања основе за изградњу правне државе. Истина, наглашено је да нови устав треба да обезбиједи изградњу модерне цивилизоване црногорске државе. Није спорно да треба створити све потребне претпоставке па, разумије се, и правне, за будући модернији развој државе Црне Горе, као и новостворене државне заједнице Србија и Црна Гора. Лично држим да треба учинити све да државна заједница оправда своје постојање. Стога није добро научно прогнозирати да новостворена државна заједница нема никакве будућности, а да се о њеном постојању нема никаквог искуства. Таква размишљања нијесу научно утемељена и ја их нећу коментарисати. Мене занима: Да ли историјски може бити одржива тврдња, а о томе је овдје било ријечи, па и тврдох оцјена, да до сада у Црној Гори није било никаквих елемената владавине права нити су Црна Гора и претходне Југославије, па и двије југословенске федерације - биле правне државе? Дакле, ако би таква оцјена била тачна, онда се са историјског становишта поставља питање: Да ли се уопште може говорити о било каквим правним резултатима Црне Горе и југословенских федерација, у којима је она скоро 50 година егзистирала, у једној или другој форми? Зар у том дугом периоду, од завршетка Другог свјетског рата па до почетка XXI вијека, заиста није било, није постојало елемената правне државе? То је оно питање које ће и будућег историчара савремене историје, како се она у периодизацији назива, веома интересовати и, у најмању руку, збуњивати. С историјског становишта оцјена о потпуном вакууму правне државе и владавине права тешко може бити одржива, без обзира на честе уставне промјене и мијењање имена југословенске државе. Јер, нема државе без владавине права, а друго је питање квалитета тог права. Лично сам збуњен чињеницом да те оцјене потичу од правника који су више деценија, било посредно или непосредно, учествовали у законодавном раду, писању правних аката, почев од оних највиших - устава - до најнижих статута и правилника, и који су до скоро доказивали савршенство тих правних докумената. Но, на метаноју имају право и правници, као и историчари и други научници, и ја им због тога не замјерам. Али нијесам сигуран да ту наглу промјену увјерења може разумијети и шира културна јавност, поготово ако се не нуде необориве чињенице.

Сагласан сам са размишљањем које је у дискусији изложио проф. др Милан Поповић, уздигавши своје виђење савремених правно-политичких проблема у Црној Гори на научни ниво правне теорије: Како доносити устав *и за кога*? О томе ћу нешто и сам рећи, једноставније,

наравно, као историчар. Постављам и себи и цијењеном скупу питање: Како и са којом законодавном снагом се могу доносити устав и закони и за кога? Да ли за актуелни режим, или за напредак државе и правну заштиту њених грађана? У циљу разумијевања и овог питања с историјског аспекта, онако како мислим да би на њега требало одговорити, позваћу се на једну прагматичну мисао, нама Црногорцима, па и једном дијелу интелектуалне Србије можда непопуларне, историјске личности Николе Пашића, државника чије су политичке способности познате. Наиме, он је, као председник Владе Краљевине Србије, једном приликом, дао налог ресорним министрима да ураде предлог изборног закона за Краљевину Србију и, они су му свој предлог закона донијели на мишљење. Још прије него га је прочитао, поставио им је питање: Какав сте закон урадили? Одговор је гласио: Одличан за нас који смо на власти, али не и за опозицију. Е такав закон не ваља, рекао је Пашић, јер је власт привремена ствар, а ми сјутра можемо бити опозиција. Урадите закон да је прихватљив и за опозицију. - Овај примјер сам поменуо, иако не припадам ниједној политичкој странци, као једно историјско искуство, које је, можда, за правнике неважно и неувјерљиво, али њиме сам желио да истакнем: Да ли је исправно и дуговјечно доношење тако важних аката - устава и закона - који одређују судбину црногорске државе и државне заједнице Србија и Црна Гора, ако се то чини само у име већинске владајуће политичке елите? Јер, мора се признати да и опозиција чини онај други дио политичке елите и да и она учествује као политичка снага у изградњи и снажењу државе, па и њеног правног поретка. Устав и закони морају бити прихватљиви и обавезни за све грађане државе, морају задовољавати њихове демократске жеље.

Стога, сматрам да је, када је ријеч о промјени или доношењу новог устава Црне Горе, нужно постићи консензус да би се дошло до правно ваљаних демократских рјешења. А да би се то постигло, неопходно је позивати се и на историјско искуство и политичку и правну праксу других земаља. Није добро када људи правне науке релативизују уставна рјешења, а овдје се чуло и то да, на примјер, неке одредбе у постојећем Уставу Црне Горе не обавезују на процедуру било да се ради о парцијалним промјенама било о доношењу новог устава. Да ли се таквим приступом може остварити правна стабилност једне државе и њеног друштва? Постављам ово питање изостављајући могуће одговоре.

Мислим да је колега Милан Поповић тачно рекао да је *успав*, као појам у нашем језику, заиста једна лијепа ријеч која значи брану нечему што би могло да се одвија у правној стихији или да ствара такве последице да се и држава и друштво не развијају оним грађанским де-

мократским смјером којим се то жели.

Желио бих још нешто да упитам и упозорим: Да ли и ми у Црној Гори, а то није одлика само Црне Горе, него и Србије и земаља у окружењу, с овако нараслим национализмима - који, на жалост, не сплашњавају, чак се, све више испољавају као шовинизам и ксенофобија према другима - можемо на начелу консензуса, демократски доносити квалитетне правне акте, па и модеран грађански устав? Обично се говори да национализам малих народа није опасан и да је, по правилу, бениган. Ја мислим да је сваки национализам зао, лош, негативан. Нема - у савременим условима, поготово - „доброг“ национализма. О томе је још Хегел јасно рекао: „*Човјек важи иако, јер је, човјек, а не јер је Јевреј, католик и протестант, Њемац, Италијан итд. Та свијест, којој је важна мисао, од бесконачне је важности*“. Ова Хегелова мисао опомиње: ако је неко Црногорац или Србин то не значи и да је добар човјек. А у нас се то заборавља - разврставање се врши на добре и лоше Црногорце, на праве и лоше Србе, на велике и мале итд. Не бих овом приликом желио да говорим о томе чему воде такве националистичке подјеле и квалификације. Сигурно је једно: национализам представља брану демократизацији, то је опака болест која постаје ксенофобична...

Сматрам да ће национализам у нас бити врло проблематичан још за дуго вријеме, ако спољни свијет не буде утицао на његово обуздавање. Стога, иако сам као интелектуалац и грађанин много незадовољан мијешањем споља у наше унутрашње ствари, чега смо свакодневно свједоци, држим да нам је то стално „савјетовање“ говото нужно и спасоносно у многим стварима. Јер, заиста, из својих националистичких бусија ми као друштво сигурно не бисмо, без тих спољних интервенција, могли ићи напријед, напредовати. Наша људска права би била још више на удару партиократске владавине.

А сада нешто и поводом излагања др Војислава Никчевића, који је пледирао за преименовање српског у црногорски језик. Пажљиво сам га слушао, а и читао књиге које је помињао, али је из скромности изоставио да каже да је он њихов аутор. Он се већ двије деценије, а можда и дуже, залаже да се службеним језиком у Црној Гори именује „црногорски језик“. И то је његово грађанско право. Знам да угледни лингвисти не држе до његове тезе о посебном црногорском језику. Нијесам стручњак за језик, али јесам познавалац историјског развоја Црне Горе, њеног друштва и историјске свијести. То ми даје за право да кажем да су неки аргументи др Никчевића толико неутемељени у историји Црне Горе да их лако могу оспоравати и људи којима није струка лингвистика, историја српског језика и ћириличног писма. Сви

историјски извори, књижевност и цјелокупна културна баштина Црне Горе ћириличке провенијенције, свједоче да је језик Црногораца *био и јесће српски језик*. Компетентни стручњаци, лингвисти од научног ауторитета, још од времена Вука Караџића, творца књижевног српског језика, тврде да је језик Црногораца односно Срба, као и Хрвата, који су га звали и именом хрватски, јединствен језик. Мирослав Крлежа је својевремено записао: „Звали га ми хрватски или српски - то је исти језик“. Ријечју, не постоје научни лингвистички разлози да се српски језик којим говоримо и пишемо, а који је био и језик наших далеких предака, дијели на црногорски и српски, јер би то било неприродно и антинаучно. Чињеница да су јединствени српскохрватски језик, послије разбијања СФРЈ, Хрвати назвали именом хрватски (додуше, они су и раније користили то име: хрватски или српски, а најчешће само хрватски језик), а Бошњаци (Муслимани) бошњачки, није довољан разлог да се и у Црној Гори језик преименује у црногорски. Питање назива језика *није и не може бити само формално-правно ишћање*, односно не би се смјело свести на административно рјешење.

Језик може бити, а не мора по сваку цијену, назван и по држави. Не спорим право онима који желе и хоће да свој језик називају црногорски, јер свако има право да језик којим говори назива по свом увјерењу и осјећању. Само тврдим, а то тврде научно аргументовано и лингвисти, да не постоје научни, лингвистички, историјски и социокултурни разлози за преименовање српског у црногорски језик. Српским језиком у Црној Гори говоре осим Црногораца и Срба и Муслимани, односно Бошњаци, и Хрвати. Ако би дошло до уставног преименовања језика, држим да би могле да наступе нежељене посљедице, чак и правне природе. Какве би то, на примјер, реперкусије имало на школство и културу?

Др Никчевић је у свом реферату говорио и о томе да црногорски језик постоји пуних десет вјекова и да су њиме гозорили Црногорци још од времена дукљанске државе. Та теза је историјски неодржива, да не кажем бесмислена. Јер, говорити о црногорском језику у вријеме када се и не помињу имена Црна Гора и Црногорци спада у домишљање. Негдје, не сјећам се у којем спису, недавно сам прочитао и да је *Љеџојис Поја Дукљанина*, настао у XII вијеку, написан на црногорском језику!! А зна се да је његов текст сачуван само на латинском језику. Данашња црногорска држава развила се временом из оног језгра насталог у другој половини XV вијека, којим су владали војводе Црнојевићи (Стефан, Иван и Ђурађ), а које се касније називало „Иванбеговина“ или Стара Црна Гора (четири нахије), у дугом процесу борбе за ослобођење од

туђинске власти, прије свега турске, ослобађањем и сједињавањем појединих области које су у средњем вијеку имале свој специфичан пут државног развитака. Ријечју, црногорска држава је нововјековна творевина, састављена од више некадашњих средњовјековних српских државних цјелина. На том обједињеном државном простору, у дугом процесу национало ослободилачке борбе, на начелу историјског и етничког права, под водством лозе Петровић Његош, конституисана је црногорска држава у XIX и XX вијеку. Да ли из такве историјске утемељености савремене црногорске државе и етногенезе Црногораца може бити ријечи о генези посебног црногорског језика?

Повод је да подсјетим на неке познате историјске чињенице: језиком, јужнословенске, српске, рецензије написано је *Мирославово јеванђеље* (највјероватније у Бијелом Пољу) под крај XII вијека, штампан је *Окѣоих* на Цетињу (1493); српским језиком су писали владике Петровић Његош (Данило, „војеводич српске земље...“, Сава; Василије је о славено-српском црногорском народу написао прву *Историју о Црној Гори*; Свети Петар Цетињски писао је своје посланице, епске пјесме и *Крајку историју Црне Горе*). Петар II Петровић Његош јасно је зборио и писао српским језиком; српским језиком је написан и Данилов законик (1855), као и разни његови меморандуми и многобројна писма и друга документа; Књаз/краљ Никола пјева и ствара своју прозу (мемоаре) на српском језику; Стефан Митров Љубиша је, све што је написао, написао на српском језику, доказивао је и борио се у Хабзбуршкој монархији за права српског народа да говори и пише на свом језику; Марко Миљанов Поповић је створио особено дјело на српском језику; и сва литература писаца између два свјетска рата написана је и штампана на српском језику; и послије Другог свјетског рата сви књижевни ствароци писали су тим језиком (Михаило Лалић, Радован Зоговић, Душан Костић, Мирко Бањевић, Јанко Донових, Чедо Вуковић, Радоња Вешовић, Миодраг Булатовић, Новак Килибарда и многи други); на српском језику настала је обимна црногорска историографија, етнографска, правна, социолошка, филозофска и друга литература. Све то необориво доказује којим језиком су говорили и писали Црногорци. Како онда све то једнострано административно преименовати у црногорски језик и има ли за то научног лингвистичког оправдања?

Неодржива је и теза да језик Црногораца треба назвати црногорским и због тога што у њему има много *архаизама*. Ниједан савремени књижевни језик се не заснива на архаизмима и историјским и социокултурним специфичностима појединих средина. Књижевни језик представља надградњу над локалним говорима. Наравно, таквих говора

у Црној Гори имају многе социосредине. Њихови говори су се читавали и данас се читују, али то не даје право да те средине именују те локалне говоре службеним језиком - дробњачким, морачким, бјелопавлићким, катунским, васојевићким итд. Лингвисти од научног угледа их поштују само у оној мјери у којој те разлике и специфичне говорне особине доприносе богатству књижевног језика.

Чуло се и да српски језик треба преименовати у црногорски зато што је српски језик у Црној Гори остатак „колонијализма и великосрпства“. Ова тврдња је бесмислена, просто комична. У једном моменту, исти аутор каже да је Вуков српски језик у ствари црногорски, а потом да је тај исти језик наметнут Црногорцима. А чињеница је да су у кодификацији српског језика од Вука па до наших дана најбројнији и врло компетентни лингвисти били управо Црногорци.

Такође смо чули и тврдњу да црногорска нација и црногорска држава морају обавезно имати и свој назив за језик - црногорски. Истина, некада се, па и у XVIII и XIX вијеку, сматрало да је језик основно обиљежје једне нације. То, међутим, касније се показало, није било и опште правило. Многе велике нације и њихове државе настале су, развијају се и живјеће, а да не посежу за мијењањем назива наслијеђеног језика народа. Такав примјер су САД, гдје је службени и књижевни језик енглески, а не амерички, Бразил (службени португалски), земље Латинске Америке (службени и говорни језик шпански) и др. Послије слома СФРЈ и стварања самосталних држава -Хрватске, БиХ, Србије и Црне Горе - српско-хрватски језик, додуше, као балкански спецификум, постао је полицентрични језик јер се простире у четири државе. Но, он у томе није изузетак. Полицентрични језици су и: енглески, француски, шпански, португалски, њемачки, руски, корејски и др. Такви језици имају одређених националних варијанти, па и разноликости, али, ипак, не толико наглашено и јако да би се могли конституисати у самосталне државне језике: нико то питање не потенцира. Јер, то што се једна нација служи језиком другог народа не значи њено негирање или негирање њене државе. Узмимо примјер Аустрије, врло старе европске државе, чији је језик био и данас је њемачки а не аустријски, а због тога се не доводи у питање аустријска нација. Могао бих наводити још много таквих примјера, али нема потребе за тим, јер су то јасне ствари. Код нас, међутим, сви хоће да имају неки свој језик, без обзира на то што за то не постоје научни лингвистички и други културолошки разлози. Куда то води?

И да закључим: преименовање српског језика у црногорски није проста ствар, нити је то само ствар правно-термиолошке природе. У

том гласном захтјеву, чак и људи правне струке, које им право не оспоравам, једино видим изваннаучне разлоге и тенденције даље фрагментације нашег културног простора, што може имати негативне последице за даљи демократски и свеукупни развој црногорске државе и њеног друштва.

